

Byggnadsantikvarisk dokumentation

Malmö Stora Valskvarn

Fastigheten Triton 6 i Malmö stad, Skåne län

Malmö Museer
Kulturarvsenheten
Rapport 2013:012

Maria Johansson och Olga Schlyter

Byggnadsantikvarisk dokumentation

Malmö Stora Valskvarn

Fastigheten Triton 6 i Malmö stad, Skåne län

Malmö Museer

Box 406

201 24 Malmö

Tel: 040-34 10 00

Besöksadress: Malmöhusvägen

www.malmo.se/museer

Byggnadsantikvarisk dokumentation**Malmö Stora Valskvarn**

Fastigheten Trriton 6 i Malmö stad, Skåne län

Kulturarvsenheten Rapport 2013:012

Författare: Maria Johansson och Olga Schlyter

Foto: Olga Schlyter, Maria Johansson, Johanna Rylander

Grafisk form: Anders Gutehall

Omslagsbild: Valskvarnen från sydost 2012-02-24

© Malmö Museer 2013

Innehåll

Tekniska och administrativa uppgifter	4
Inledning	5
Området idag	5
Lantmännen cerealia – Malmö kvarnen	6
Historik	8
Närområdet	8
Allmänt om kvarnar	10
Malmö Stora Valskvarn	10
Kulturhistorisk värdering	16

Bilagor

Bilaga 1 Byggnadsinventering

Bilaga 2 Foton och ritningar

Tekniska och administrativa uppgifter

Län .....Skåne Län
Kommun .....Malmö Stad
Ort .....Malmö
Fastighet .....Triton 6
Ägare .....Lantmännen Alfa AB

Inledning

Föreliggande dokumentation är utförd av Malmö Museer i samband med projektet ”Silor – Landskapets landmärken”. Projektet finansierades av Länsstyrelsen och genomfördes under 2012-2013 och av de tre regionala museerna i Skåne; Kulturen, Malmö Museer och Regionmuseet Kristianstad. Denna rapport är dock en fördjupning som går utanför det projektets ramar. Med tanke på valskvarnens ovissa framtid tog Malmö Museer tillfället i akt och gjorde en mer ingående byggnadsdokumentation.

Malmö Stora Valskvarn började byggas 1881 och har varit i bruk sedan dess. Dess placering i staden blir alltmer central allt eftersom hamnområdet norr om kvarnen omvandlas till stadsbebyggelse. Industriverksamheten i kvarnen uppfattas från stadsbyggnadshåll som mindre lämpad på denna plats, och diskussionerna om en flytt av verksamheten har pågått länge.

Området idag

Malmö Stora Valskvarn som idag tillhör Lantmännen Cerealia, ligger på den så kallade Universitetsholmen i Västra Hamnen i centrala Malmö. Hamnen har präglats av industri, handel och varvsverksamheter i drygt 100 år och vuxit fram genom successiv utfyllnad av Öresund. Idag ligger kvarnanläggningen centralt med närhet till Malmö högskola, nya hovrätten och den påbörjade kongress-, hotell- och konsertanläggningen ”Malmö Live”.

Norr om anläggningen ligger varvskanalen, varvsbassängen och industrier som nyttjar Kockums gamla verkstadslokaler. Norr och väster om industrierna ligger Malmös ”nya” stadsdel, Västra Hamnen, som började byggas i samband med bomässan ”Bo01” 2001. Det gamla järnvägsområdet, som tidigare trafikerades av tåg från bland annat Ystad och Limhamn, löper längs med anläggningens sydsida. Västra Hamnområdet präglas idag av varierad bebyggelse, industrier, bostadshus och offentliga byggnader.

Valskvarnen (Flygbild © Malmö Stadsbyggnadskontor 2012)

LANTMÄNNEN CEREALIA – MALMÖ KVARNEN

Verksamhet

Idag ägs Malmö Valskvarn av Lantmännen Cerealia. Cerealia utvecklar, producerar och marknadsför spannmålsprodukter under olika varumärken som till exempel AXA, Kungsörnen, Start, Go Green och Nord Mills. Lantmännen Cerealia är en del av Lantmännen-koncernen som har verksamheter inom livsmedel, maskin, lantbruk och energi. Lantmännen Cerealia har flera anläggningar runt om i Sverige, bland annat tillverkar man pannkakor i Laholm och pasta i Järna. Spannmålskvarnar har man i Malmö och Uppsala. I kvarnen i Malmö mals spannmål till mjöl som säljs vidare till bagerier och butiker runt om i landet. Man paketerar även specialprodukter som olika mjölblandningar och halvfabrikat.

Kvarnen producerar mjöl dygnet runt hela året. Utlastningen är automatiserad, vilket gör att lastbilar kan hämta mjöl när som helst på dygnet. 46 personer är anställda på kvarnen (oktober 2012). På anläggningen finns ett utvecklingsbageri och ett kontrollabb där allt mjöl kontrolleras och provbakas innan det lämnar kvarnen. Lantmännens ekonomiavdelning har kontor i den gamla kontorsbyggnaden vid Neptunigatan.

Anläggningen

Malmökvarnen började byggas 1881 och har sedan dess byggts ut och förändrats successivt. Anläggningen består av ett stort antal olika byggnadskroppar som är sammanbyggda i ett komplex. Idag är det endast kontoret som finns bevarat av den ursprungliga bebyggelsen från 1880-talet.

Dominerande om man ser kvarnen från söder är de många silorna och kvarnbyggnaden från början av 1900-talet. Kvarnbyggnaden hade ursprungligen fasader i gult tegel, men teglet är idag övermålat i ljust gult med vita detaljer. Detsamma gäller den lägre kontorsbyggnaden. Silorna fick ny färgsättning i slutet av 1980-talet enligt Lantmännens dåvarande koncept med olika ljusa gulorange kulörer.

På anläggningens norra sida kan fartyg med spannmålsleveranser lägga till. Hit kommer spannmål från bland annat USA, Frankrike och Spanien. Man utlevererar inga färdiga produkter till fartyg. På norrsidan finns även järnvägsspår, där upp till tio vagnar per dygn lämnar kvarnen. Det är bulkvagnar lastade med mjöl som bland annat transporteras till Polarbröds bageri i Umeå. Kvarnpersonalen lastar vagnarna och flyttar dem med hjälp av traktor, därefter tar järnvägspersonal över och transporterar dem till Centralstationen där de nattetid skickas vidare ut i landet. Bulkbilar hämtar mjöl på kvarnens sydsida, längs med Norra Neptunigatan. Utlastningen sker automatiskt och kan ske när som helst på dygnet. Paketerade produkter på pall hämtas av lastbilar vid anläggningens utlastningsmottagning i väster. Var tjugonde minut varje dag lämnar en lastbil med mjöl Malmökvarnen.

Anläggningsarea:	12 724 kvm markarea och ca 38 000 kvm produktionsyta
Antal silor:	150 spannmålssilor och ca 150 mjölsilor. Silokapacitet 53 000 ton.
Antal transporter till kvarnen/år:	4500 lastbilar 55 fartyg 150 järnvägsvagnar
Antal transporter från kvarnen/år:	4500 lastbilar 1650 järnvägsvagnar

Produktionen

Lantmännen Cerealias Malmökvavn köper in spannmål dagligen till den ständigt pågående malningen. Det resulterar i att endast lite spannmål lagras på anläggningen och därför är många silor tomma. På grund av det centrala läget i staden finns ingen tork på kvarnen, eftersom det skulle orsaka luktolägenhet. Man kan därför endast ta emot redan torkat spannmål. När spannmålen anländer till kvarnen går de genom en rensmaskin där det siktas. Därefter läggs allt i buffertsilon (nr 13, se bilaga) för att sedan transporteras till kvarnen. I kvarnens rensmaskin tillsätts vatten för att skalet på spannmålen skall lossna lättare. Sedan transporteras det skalade spannmålet till valskvarnarna. Det finns fyra parallella kvarnsystem, varav en är för vete, en för durum och en för råg. Ett kvarnsystem består av 40 valsar som krossar kornen i olika steg tills det slutligen har bildats ett rent vetemjöl. Av de rester som blir över efter spannmålshandlingen görs pellets för tillverkning av djurfoder.

Spannmålet anländer till kvarnen i huvudsak med bil eller järnväg. Från utlandet kommer även en del med båt. Fartygen lossas vid Bassängkajen där 180 ton spannmål i timmen kan sugas upp från båtarna och transporteras in i anläggningen. Det durummjöl som tillverkas på kvarnen är malt av durumvete från bland annat Frankrike, Portugal och Ven. Detta mjöl transporteras till Lantmännens pastafabrik i Järna där den används i produktionen av Kungsörnens pasta.

Kvarnkapacitet:	ca 775 ton spannmål/dygn
Produktion:	210 000 ton mjöl/år.
Typ av spannmål:	ca 60% vete, 20% råg, 20% durum och 1-2% korn

Putsmaskinerna i durumkvarnen.

I kvarnens laboratorium provbakas och kontrolleras allt mjöl.

Historik

NÄROMRÅDET

Västra hamnen

Utbyggnaden av en hamn i Malmö startade 1775. Utfyllnaden av det västra hamnområdet, idag kallat Västra hamnen, tog fart under första halvan av 1800-talet. Södra varvsbassängen samt Varvskanalen tillkom 1876. Hamnområdet fylldes sedan till stor del ut under 1900-talet då Kockums varv expanderade sin yta ut i sundet. 1987 skedde den senaste utfyllnaden och hamnen fick det utseende den har än idag. På 1990-talet startade Malmö Högskola som idag präglar hamnområdets sydöstra delar. Med startpunkt i bomässan Bo01 år 2001 påbörjades ett omfattande bostadsbyggande i Västra Hamnen. Fartygstillverkningen på Kockums lades slutgiltigt ner i början av 1990-talet. Viss tung industri finns fortfarande kvar på området direkt norr om Varvskanalen.

1912

1947

1974

2004

Järnvägen

Området söder om valskvarnen har sedan slutet av 1800-talet använts för järnvägsändamål och livsmedelsindustri. Västra stationsområdet tillhörde järnvägslinjen Malmö-Ystad som öppnades 1874. Från Västra Station passerade tåget bland annat Södervärn, Hindby, Oxie för att slutligen stanna i Ystad. De byggnader som finns bevarade på stationsområdet idag, station, godsmagasin och stinshus, byggdes 1898. 1889 öppnades linjen mellan Malmö och Limhamn, som delade stationsområdet med Malmö-Ystad, dock med egna spår och egen station. Järnvägen mellan Malmö-Ystad var viktig för att knyta samman jordbruksregionerna med staden och livsmedelstillverkningen. Järnvägsspåren användes också för godstrafik till och från Kockums och Valskvarnen.

1955 upphörde Ystadbanans trafik från Västra station. På Limhamnsbanan upphörde persontrafiken 1945 men godståg passerade Västra station fram till år 2000.

Valskvarnen med järnvägen utanför. 1924 (Malmö Museer)

Kockums mekaniska verkstad

1840 grundades Kockums av Frans Henrik Kockum som gjuteri och allmän mekanisk verkstad. Under de tidigare åren tillverkades främst lantbruksredskap, husgeråd och järnmanufaktur, och var lokaliserade till området kring dagens Davidshallstorg i Södra Förstaden i Malmö. 1870 startade Kockums sin varvsindustri genom att åta sig att reparera fartyg i en torrdoca som Malmö anlagt i hamnen 1857. Maskindelarna transporteras mellan hamnen och verkstaden i Södra Förstaden på pråmar via kanalerna som band de samman. 1908 köpte Kockums ett område i hamnen från Malmö stad och verksamheten flyttades dit 1913. Under 1940-talet var Kockums Malmöns största enskilda arbetsgivare, men i början av 1980-talet sjönk produktionen. 1986 beslutades det att den civila fartygsproduktionen skulle läggas ner och 1998 lades resten av företaget i Malmö ner. Det flyttades istället till Karlskronavarvet som sedan 1989 varit en del av Kockums AB.

Bo01

2001 anordnades en europeisk bomässa i Västra Hamnen på temat ekologisk och mänsklig hållbarhet. Bomässan var det första steget mot det nya Västra Hamnen som nu bebyggdes med bostäder, arbetsplatser och service. Samma år som mässan invigdes startade byggandet av Turning Torso. Det 190 meter höga bostadshuset byggdes av HSB och stod klart 2005. Torson syns från hela Malmö och har blivit ett nytt landmärke i staden.

Universitetsholmen

Universitetsholmen är ett relativt nytt begrepp på den del av Västra Hamnen som ligger närmast stadskärnan och där den storskaliga industribebyggelsen möter den småskalig bebyggelse för att sedan övergå i stadens täta struktur. Området fick sitt namn efter att stora delar av Malmö Högskola etablerats där 1997. I holmens södra delar, i Neptuniparken, påbörjades 2012 bygget av en stor konsert- och kongressanläggning, Malmö Live.

ALLMÄNT OM KVARNAR

Kunskapen om att mala säd har funnits sedan urminnes tider. Ursprungligen användes stenar som gnedes eller roterade mot varandra för att krossa sädeskornen. Redan på romartiden fanns vattenkvarnar där vatten drev ett vattenhjul som i sin tur drev en kvarnsten som malde säden. Väderkvarnar, eller vindmøllor, är kända från medeltiden och utvecklades under 1500-1600-talet med en fast kropp och vridbar överdel, den s.k. Holländaren. Under 1700-talets utvecklades de första ångdrivna kvarnarna i Storbritannien och USA. I Sverige byggdes den första ångkvarnen i Stockholm 1806, "Eldkvarn".

Under 1800-talet uppfanns valsstolen som sedermera konkurrerade ut kvarnstenen, och valskvarnen blev den vanligaste mjölkvarnen. Den nya kvarnen, tillsammans med de nyutvecklade siktarna och putsmaskinerna, kunde producera ett bättre och renare mjöl än tidigare. Cylindersikten ersattes av centrifugalsikten, som senare i sin tur ersattes av plansikten. Dessa nya industrikvarnar drevs från början av ånga, men senare av elektricitet.

Väder- och vattenkvarnar minskade i antal efter att den ångdrivna kvarnen utvecklats. I Sverige utvecklades väder- och vattenkvarnarna ett par decennier in på 1900-talet, dock med undantag för ex. Övraby kvarn i Tomelilla, som fortfarande drevs med vindkraft och hjälpmotor på 1970-talet.

Vid sekelskiftet 1800/1900 fanns i Sverige 1670 mjöl- och grynkvvarnar. 4500 arbetade på dessa kvarnar och årsproduktionen låg på 583 miljoner kg mjöl, gryn, kli och gröpe, ett värde av 100 miljoner kr. Förbrukningen var ca 130 kg vete- och rågmjöl/pers och år under denna tid, något som förändrats stort fram tills idag.

Kvarnverksamheten var mest aktiv i Malmöhus län med tillverkning till ett värde av 22 miljoner kr, drygt 1/5 av Sveriges totala produktion. Det var de spannmålsproducerande jordarna i Skåne som var anledningen till den höga produktionen. Stora industriella kvarnar likt Valskvarnen i Malmö fanns också i Lund, Ystad, Landskrona och Äsperöd. 1905 fanns även valskvarnar i, förutom ovan nämnda städer, Helsingborg (1885), Ringstorp (1904), Kristianstad (1898), Hurva/Rolsberga, Eket, Vellinge, Hörby, Norrvinge/Gissleberga, Simrishamn (1989), Stidsvig, Svedala och Trelleborg (1896).

- Ur *"Den skånska livsmedelsindustrin – projektrapport inom Skånes industriella" arv*

Till följd av den industriella revolutionen och mekaniseringen fanns det en överkapacitet på kvarnarna under första hälften av 1900-talet. 1913 utnyttjades endast 50-60 % av de svenska kvarnarnas totala kapacitet. Efter andra världskriget ökade efterfrågan på nya varor så som halvfabrikat och pasta. Spannmålsproduktionen rationaliserades och kvarnarna blev färre och större. Mellan åren 1945-50 sjönk antalet kommersiella kvarnar i Sverige med ca två tredjedelar, från 184-63 st, för att därefter halveras fram till 1970. 1990 fanns endast 18 kvarnar kvar i Sverige och sekelskiftets 4500 kvarnanställda var nere på 500 st.

1990 var Lantmännen Cerealia AB, med sina tre dotterbolag Kungsörnen, Nord Mills och Skogaholm, marknadsledande på spannmålsprodukter med drygt 50 % av den svenska produktionen. Under de senaste decennierna har Cerealia expanderat och idag har de även produktion i övriga Skandinavien och i Baltikum.

MALMÖ STORA VALSKVARN

Företagshistorik

AB Malmö Stora Valskvarn grundade kvarnen i Malmö 1881. Det var intressenter från Göteborg och Köpenhamn som gick samman och byggde en kvarn i Malmö. Byggnadsarbetet tog fyra år och kvarnen stod klar 1885. Till ordförande utsågs konsul Anders Caspar Holm, som bl.a. blivit känd som initiativtagare till anläggandet

av Kungsparken. Kvarnen var strategiskt placerad vid hamnen och nära järnvägen för att underlätta transporter. Stora mängder spannmål importerades från utlandet, bl.a. Danmark, Tyskland och Polen, men även från Indien och Nord- och Sydamerika och hamnen var en förutsättning för att kvarnen skulle fungera.

1888:	30-40 packhusarbetare 70-80 arbetare totalt på valskvarnen	
1901:	<u>Arbetstid</u>	<u>Lön</u>
Innan fackföreningen:	10,5 timmar (06:00-18:00)	3 kr/skift
Efter fackföreningen:	10 timmar (06:00-18:00, 30 min frukost, 1,5 timmar lunch)	33 öre/tim, 40 öre/två första övertidstim., 50 öre för resterande över- Tidstimmar
- Ur "50 år i mölla och magasin..."		

1917 köpte det nybildade Svenska Lantmännens kvarnförening (SLK) upp samtliga aktier i Malmö stora valskvarn, som vid tiden var ett av landets största kvarnföretag. Valskvarnens och övriga kvarnindustriers sjunkande spannmåls- och mjölpriser resulterade i ojämn sysselsättning och förlust. Därför bildades 1927 ett holdingbolag, AB Kvarnintressenter, som köpte upp majoriteten av aktierna i Malmö Stora Valskvarn samt fyra andra kvarnföretag i södra Sverige. Tanken var att rationalisera och samordna driften och försäljningen för kvarnarna och på så sätt överleva den svåra tiden. 1954 förvärvades kvarnen av Wennergrenkoncernen som placerade den i Kungsörnen AB. 1961 sålde Wennergren hälften av Kungsörnen AB till SLR (Svenska Lantmännens Riksförbund) och resterande del 1967, och kvarnen var då åter i Lantmännens ägor. Cerealia bildades 1984 då Lantmännen slog samman kvarn- och konsumentprodukterna i ett bolag. Valskvarnen placerades i det nybildade dotterbolaget Nord Mills AB, en sammanslagning av Kungsörnens kvarnar, Märten Pehrssons Valskvarn och Helsingborg Kvarn AB. Malmökvarnen hette Nord Mills fram till runt 2008 då den fick namnet Lantmännen Cerealia – Malmö kvarnen, för att visa vem den tillhörde och vilka ytterligare fabriker den hör ihop med. De produkter som säljs till bagerier och liknande går dock fortfarande under namnet Nord Mills.

<p>Den 18 okt 1888, kl 06:30 blev en 30-årig arbetare beordrad av en dansk förman på stora valskvarnen, att lämpa mjöl från en behållare i packhuset ner till en annan på våningen under. Jobbet var ett tvåmansjobb, men arbetaren blev beordrad att utföra arbetet själv. 1,5 timmar senare gick förmannen för att kontrollera arbetet när han endast fann skyffeln liggandes i mjölet. Arbetaren återfanns kvävd i behållaren en våning ner. En s.k. bänk hade rasat och dragit ner arbetaren genom luckan till våningen under utan att någon hört honom.</p> <p>Efter detta krävde arbetarna vid valskvarnen att förmannen skulle avgå, dock utan resultat. Tillslut sa dock förmannen upp sig självmant och händelsen blev början till "Mölleriarbetarefackföreningen för Malmö med omnejd" (bildad 1901), fackföreningen för kvarnarbetare.</p> <p style="text-align: center;">- Ur "50 år i mölla och magasin..."</p>
--

Bebyggelsehistorik

Under kvarnens drygt 120 år har byggnader tillkommit och rivits. När kvarnen byggdes tog anläggningen upp tre kvarter; Thetis, Triton och Nereus. Kvarteren delades med gator; Matrosgatan och Styrmansgatan. Den ursprungliga kvarnbyggnaden låg mot Bassängkajen i hörnet vid Styrmansgatan, och uppfördes under 1880-90-talen med start 1881. Den byggnaden är rivna och på platsen finns idag kvarnens silor. 1882 började kontoret i hörnet Neptunigatan/Styrmansgatan byggas, och det är idag den enda byggnad i kvarnkomplexet som finns kvar från 1880-talet. Ursprungligen var byggnaden kortare än idag och nådde inte ända fram till Styrmansgatan. Redan tidigt, att döma av äldre bilder, har den dock byggts till mot öster. Väster om kontoret låg från början en låg stallbyggnad och ett högt magasin i fem våningar. Kvarteret Nereus bebyggdes med låg bebyggelse i form av magasin och verkstäder. Idag är detta kvarter inte en del av anläggningen.

1899 blev kvarnen den första automatiserade i Norden genom att det gamla kvarnverket ersattes med nya patenterade maskiner. Vid denna tid passerade ca 3000 tunnor säd dagligen. I början av 1900-talet byggdes ett blanderi i sex våningar mot Bassängkajen i kvarteret Triton, vars fasad finns kvar idag. Magasinet uppfördes i tegel, men fasaderna är idag målade.

I början av 1900-talet byggdes en ny stor kvarnbyggnad i södra delen av kvarteret Thetis, mot järnvägsområdet och Neptunigatan. Byggnaden finns bevarad idag och här sker fortfarande malningen. Inga ritningar har återfunnits från när huset uppfördes och exakt byggnadsår har inte kunnat fastställas. Byggnaden finns inte med på det odaterade panorama som publicerades 1912 i "Malmö Stora Walskvarns Kokbok för sparsamma husmödrar" (se nästa sida). Däremot är byggnaden avbildad i en bok publicerad 1914 "Malmö – En skildring i ord och bild av stadens utveckling och nuvarande tillstånd". I boken "50 år i mölla och magasin" framgår att stora satsningar gjordes 1907, bland annat inköp av nya maskiner från Tyskland. Det kan tyda på att den nya kvarnbyggnaden uppfördes redan då, vilket isåfall förutsätter att panoramat i kokboken från 1912 hade några år på nacken när boken trycktes. Kvarnbyggnaden hade ursprungligen fasader i gult tegel som på 1980-talet målades över.

En ny byggnad innehållande bland annat personalutrymmen byggdes 1941 öster om blanderiet mot Bassängkajen. Den finns kvar och har samma funktion idag.

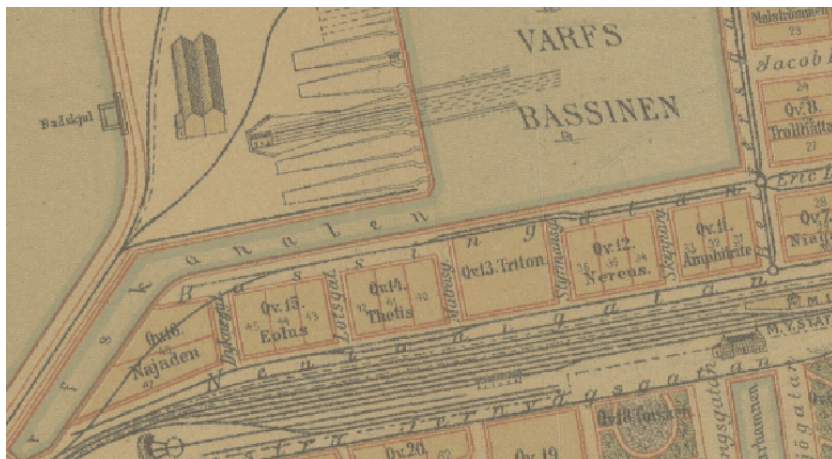
Anläggningens första silobatterier med runda, glidjutna betongsilor uppfördes i hörnet av Matrosgatan/Neptunigatan 1951. År 1959 byggdes Matrosgatan över och inkorporerades i kvarnanläggningen som spannmålsmottagning. Samma år byggdes även en stor rektangulär mjölsilo norr om kvarnbyggnaden vid Neptunigatan.

Det är ovisst när den ursprungliga kvarnbyggnaden som låg mot Bassängkajen revs. 1960 bebyggdes dock den delen av tomten med silobatterier i 6 gånger 7 rader. 1968 byggdes silorna ut ytterligare, denna gång nordost om silorna från 1960. Under 1970-talet byggdes ett renseri mellan kvarnen och silon mot Neptunigatan. Under denna tid byggdes även mjölsilon bakom kvarnen ut åt öst. 1986 byggdes en tre våningar hög tegelbyggnad mot Styrmansgatan innehållande ett utvecklingsbageri. Under denna tid omfärgades även silobatterierna i sin gula färg och kvarnen målades i gult och vitt. Under 1990-talet byggdes ett stort magasin samt ett utlastningsmagasin väster om kvarnen.

År 2000 bytte Malmökvarnen ut det stora kvarnverket, det som producerar vanligt vetemjöl. Under 2000-talet har även spannmålssilons, kvarnens, och mjölsilons maskineri bytts ut.

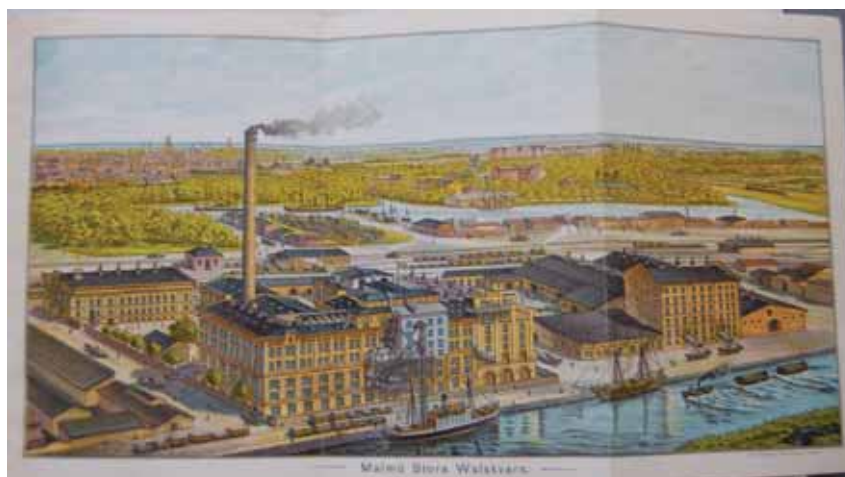
Karta 2013 © Malmö Stadsbyggnadskontor

Karta 1897 © Malmö Stadsbyggnadskontor

Valskvarnen från norr 1904. Till vänster den ursprungliga kvarnbyggnaden, idag rivna. Till höger blanderiet (uppfört 1902) vars fasad finns bevarad och integrerad i den nuvarande anläggningen.

Odaterat panorama över Valskvarnen publicerat 1912. Vy mot söder. Längst till vänster ser man kontorsbyggnaden vid hörnan Neptunigatan-Styrmansgatan.

Valskvarnen sedd från sydost. Bilden är tagen före 1914 (finns publicerad det året).

Valskvarnen från söder, cirka 1950. Till höger om kvarnbyggnaden syns en hög silobyggnad uppförd i tegel. Inte långt efter att denna bild tagits byggdes de första cylinderformade betongsilorna. Foto Gunnar Lundh, Malmö Museers samling.

1911-1912 rapporterades följande föremål som hittats i säden i Malmö Stora Valskvarn (föremålen finns i Malmö Museers samlingar):

- Stycken av armband av glas från Indien (funna vid harpning av indisk säd)
- 8st tå eller fingerringar från Indien
- Nästring med tre vita glaspärlor
- 5st näs- eller öronringar
- Stift av gul metall
- Knapp av gul metall
- 13st skärvor av indiskt lerkärl
- Bjällra av mässing
- Rysk amulett av mässing (funnen vid harpning av rysk säd)
- 2st ryska amuletter
- 2st ryska vikter
- 3st ryska uniformsknappar
- Lås av mässing (funnet i indisk säd)
- 3st armband av glas (funna vid harpning av indisk säd)
- 4st ringar
- 2st mässingsringar
- Stycke av armringsring
- Indisk hatt flätad av bast (funnen i en säck med indiskt vete)
- Amulett av vit metall (funnen vid harpning av indisk säd)
- Näs eller örring av silver
- Något mindre näs eller örring

Lås av mässing
(föremålsnr. 6226, foto: Malmö Museer)

Armband (föremålsnr.
6213, foto: Malmö Museer)

Kulturhistorisk värdering

En del av anläggningens kulturhistoriska värde består i att den fortfarande är i bruk som kvarn. Denna verksamhet innebär att det finns en levande, ursprunglig funktion i byggnaderna. Det innebär också att Malmö fortfarande har en centralt belägen industri och att de äldsta delarna av stadens hamn fortfarande hålls levande.

Malmö har historiskt sett en identitet som industri- och hamnstad, och kvarnen är en tydlig representant för detta. Kvarnanläggningen ger uttryck för Malmö som centralort i ett utpräglat jordbrukslandskap. Kvarnen och Malmö hamn som knutpunkt för transportmedel (sjöfart, järnväg och landsvägstrafik) tydliggörs också genom kvarnens utformning, placering och omgivning.

Genom Valskvarnen som byggnad kan man avläsa verksamhetens långa kontinuitet på platsen. Successiva utbyggnadsetapper har resulterat i ett massivt och intrikat byggnadskomplex. Arkitekturen är i första hand industriell och funktionell, men de olika byggnadsdelarna präglas av sin tids stilideal. Det gör att den stegvisa utvecklingen, både vad gäller anläggningens storlek och verksamhetens funktion och inriktning är avläsbar.

Valskvarnen är genom sin stora volym och höga höjd ett landmärke i staden. Den syns från många håll, och silobatterierna i komplexets östra del utgör fondmotiv i Slottsgatan. Inifrån gamla staden sett tornar kvarnen upp sig och markerar början på hamnområdet med dess industriellt präglade bebyggelse. Från norr ser man byggnaden vid kanten av Södra Varvsbassängen, där de många silorna utgör en karaktäristisk inramning av vattenrummet.

I Västra hamnen och på Universitetsholmen pågår omfattande nyexploatering av bostäder, kontor och verksamheter med anknytning till kultur och högskola. Denna stadsomvandling innebär en omvälvande förändring av områdets karaktär. Historiskt sett har detta varit delar av staden som utnyttjats för industri och kommunikation. Under det senaste decenniet har ett stort antal industribyggnader rivits i Valskvarnens närhet. Som exempel kan nämnas Fiskcentralen i kvarteret Flundran, Fruktimporten i kvarteret Torsken och Benmöllan strax intill. Ytterligare många byggnader står inför rivningshot. Det gäller en stor del av bebyggelsen som inramar Södra Varvsbassängen och Varvskanalen, dvs. bebyggelse i kvarteret Trollhättan samt flera av Kockums industrihallar. Det gäller även den småskaliga industribebyggelsen utmed Citadellsvägen och Neptunigatorna. Denna starkt föränderliga omgivning förstärker värdet av att bevara Valskvarnen.

Referenser

Litteratur

Axelsson, Karl Hugo. 50 år i mölla och magasin: Svenska livsmedelsarbetareförbundets avd. 67, Malmö kvarnarbetarefackförening 1901-1951 : Festskrift, J. H. Nilsson, Limhamn, 1951

Hårleman G. red. Malmö – En skildring i ord och bild av stadens utveckling och nuvarande tillstånd. Malmö 1914.

Magnusson Staaf, Björn & Tykesson, Tyke L., Malmös kartor: från 1500-talet till idag, Historiska media, Lund, 2003

Norrby, Ida, Malmö Stora Walskvarns kokbok för sparsamma husmödrar: 100 bak- o. matrecept, Malmö Stora Walskvarn, Malmö, 1912

Skånska lantmännen 1904-1979., Malmö, 1979

Smitt, Rikard, Malmöföretagen - förr och nu, Project Management AB [distributör], Malmö, 2007

Tykesson, Tyke (proj.ledare), Industri- och verksamhetsmiljöer i Malmö, en översiktlig inventering. Malmö 2002

Opublicerat material

Föremålsloggare, Malmö Museer. Nr. 6213-6226, 6307-6325, 6330-6330b. (Hämtad 2012-09-12)

Muntliga uppgifter

Örjan Brönmark, Teknisk ansvarig för Lantmännen Cerealia, Malmökvarnen. 2012 10-02

Kartmaterial

A-ritningar: Malmö Stadsbyggnadskontor, Ritnings- och kartarkivet, August Palms plats 1, Malmö (2012-09-07)

Internetreferenser

Borg, Henrik, Den skånska livsmedelsindustrin – projektrapport inom Skånes industriella arv, Regionmuseet i Kristianstad 2005

http://www.lansstyrelsen.se/skane/SiteCollectionDocuments/Sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/landskapsvard/kulturmiljoprogram/historia-utveckling/industrins-landskap/R2005064_Den_skanska_livsmedelsindustrin.pdf (Hämtad 2012-11-20)

Lantmännen Cerealia. Bolagets verksamhet.
<http://lantmannen.com/sv/Bolag--Varumarken/Lantmannen-Cerealia/Lantmannen-Cerealia/?pagetype=111&division=-1&country=-1> (Hämtad 2012-09-21)

Lantmännen. Om Lantmännen, Vår historia går från jord till bord
<http://lantmannen.com/sv/om-lantmannen/historia/Tidslinje-genom-Lantmannen/> (Hämtad 2012-09-14)

Nord Mills. Produktionen, Kvarnarna. 2009
<http://www.nordmills.se/sv/Nordmills-produktion/Produktionsanlaggningar/Kvarnarna/> (Hämtad 2012-09-14)

ISSUU. Malmö Stad. Det nya Malmö, ”Från jord till bord - med miljön i åtanke”
(medföljande bilaga till DI, okt 2010)
<http://issuu.com/jesjon/docs/malmoidiokt2010> (Hämtad 2012-10-01)

Årets rapporter

Lista över utgivna rapporter inom Malmö Museers rapportserie Kulturarvsenheten Rapport:

Kulturarvsenheten Rapport 2013:001

Maria Johansson och Anders Reisernt
Byggnadsdokumentation. Stinshuset – dokumentation inför flyttning av byggnad. Fastigheten Hamnen 21:147 i Malmö stad, Skåne län.

Kulturarvsenheten Rapport 2013:002

Lina Bjermqvist och Helena Nilsson
Antikvarisk rapport. Limhamns kapellkrematorium - Byte av plåtmaterial på tak. Malmö kyrkogårdsförvaltning, Limhamns socken i Malmö stad, Skåne län.

Kulturarvsenheten Rapport 2013:003

Lina Bjermqvist
Antikvarisk rapport. Västra Skrävlinge kyrka – Invändig restaurering. Malmö kyrkliga samfällighet, Västra Skrävlinge socken i Malmö stad, Skåne län.

Kulturarvsenheten Rapport 2013:004

Maria Johansson och Olga Schlyter
Byggnadsantikvarisk utredning. Kronetorps gård – Dokumentation och riktlinjer inför detaljplan. Fastigheten Kronetorp 1:1 i Burlövs kommun, Skåne län.

Kulturarvsenheten Rapport 2013:005

Olga Schlyter
Byggnadsantikvarisk utredning. Sege Park – Fd Malmö östra sjukhus. Fastigheten Östra sjukhuset 2 i Malmö stad, Skåne län.

Kulturarvsenheten Rapport 2013:006

Lina Bjermqvist
Antikvarisk rapport. Sankt Andreas kyrka – Ombyggnadsarbeten. Malmö kyrkliga samfällighet, Malmö socken i Malmö stad, Skåne län.

Kulturarvsenheten Rapport 2013:007

Lina Bjermqvist
Antikvarisk rapport. Oxie kyrka – Byte av läktarorgel. Malmö kyrkliga samfällighet, Oxie socken i Malmö kommun, Skåne län.

Kulturarvsenheten Rapport 2013:008

Carola Lund och Maria Johansson
Arbeten utförda 2002-2013. Kvarndala gård – Malmö Förskönings- och Planteringsförenings insatser gällande Kvarndala gård Fastigheten Västra Klagstorp 11:70 i Malmö stad, Skåne län.

Kulturarvsenheten Rapport 2013:009

Maria Lundberg och Maria Johansson
Arbeten utförda 1997-2010. Katrinetorps gård – Malmö Förskönings- och Planteringsförenings insatser på Katrinetorp Fastigheten Lockarp 44:1 i Malmö stad, Skåne län.

Kulturarvsenheten Rapport 2013:010

Lina Bjermqvist och Helena Nilsson
Antikvarisk rapport. Västra Klagstorps kyrka – Uppförande av utvändig ramp samt invändiga förändringar. Malmö kyrkliga samfällighet, Västra Klagstorps socken i Malmö kommun, Skåne län.

Kulturarvsenheten Rapport 2013:011

Helena Nilsson
Antikvarisk rapport. Bunkeflo kyrka- Ramp samt dörr för nödutrymning. Malmö kyrkliga samfällighet, Bunkeflo socken i Malmö kommun, Skåne län.

Kulturarvsenheten Rapport 2013:012

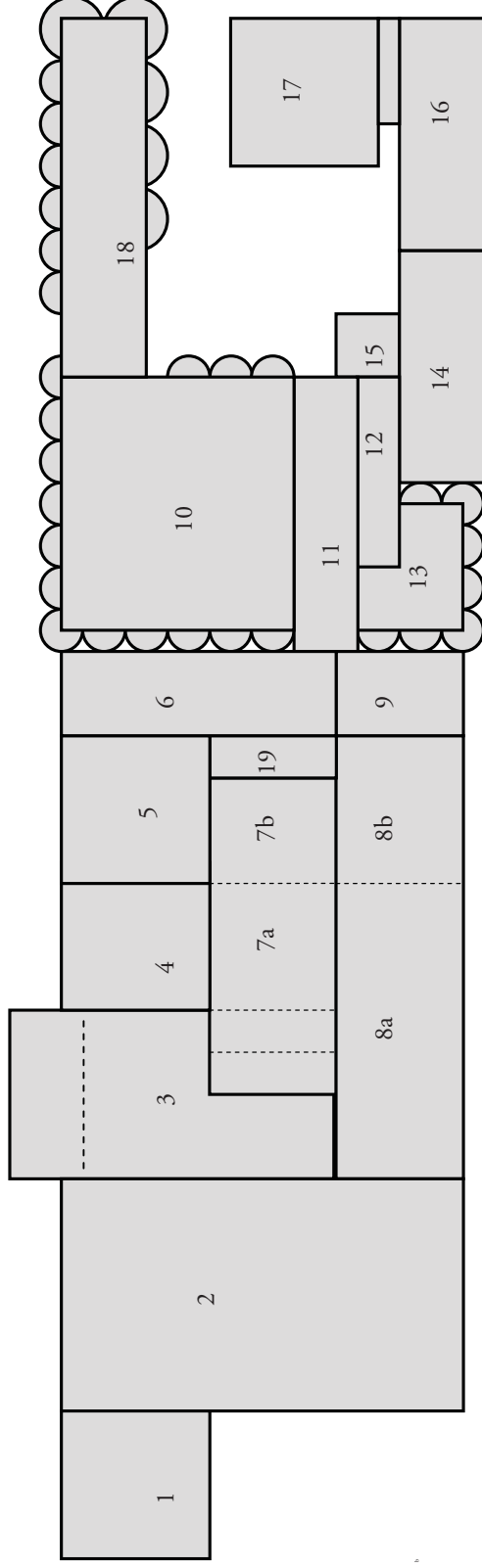
Maria Johansson och Olga Schlyter
Byggnadsantikvarisk dokumentation. Malmö Stora Valskvarn. Fastigheten Triton 6 i Malmö stad, Skåne län.

Bilaga 1

Byggnadsinventering

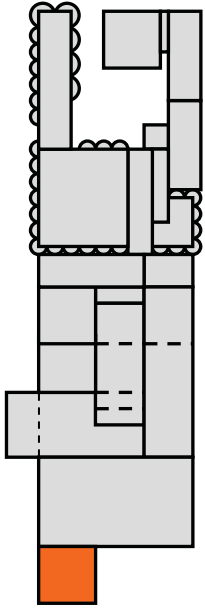
Bassängkajen

Neptunigatan

- 1 Utlastning lastbil
- 2 Planmagasin/Pallager
- 3 Magasin, vän 3 – säckningsutrustning,
- 4 Gamla blanderiet, idag lager
- 5 Matsal, lager, kontor/konferensrum
- 6 Spannmålsfattning
- 7a Mjösilo
- 7b Nya blanderiet, idag mjösilo
- 8a Gamla kvarnen, idag lager, mjösilo, vän 2 – packlager/maskiner
- 8b Nya kvarnen
- 9 Kvarnrenseri, kontrollrum för kvarnen

- 10 Silo
- 11 Silo
- 12 Silo
- 13 Silo
- 14 Lab. och kontor
- 15 Pannrum
- 16 Kontor
- 17 Utvecklingsbageri, kontrollabb, forskning
- 18 Silo
- 19 Silo

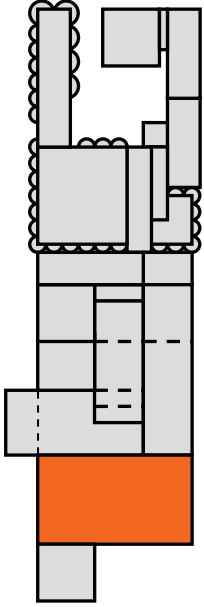

Funktion idag: Utlastningsexpedition
Ursprunglig funktion: -
Byggnadsår: 1990
Uppförd av: Fedor Polacek, PF-arkitektkontor AB, Glumslöv
Byggherre: Nord Mills
Till- & ombyggnad: -

Övrigt:

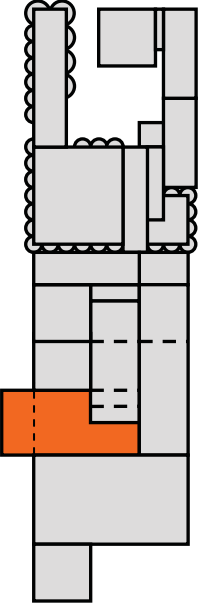
Utlastningen sedd från Neptunigatan. 2012 (Foto: Malmö Museer)

- Funktion idag: Planmagasin
- Ursprunglig funktion/byggnad: Magasinsbyggnad från 1969 (ersatt).
Ark. Stig Hemlin för Kungsörmen.
- Byggnadsår: 1990
- Uppförd av: Fedor Polacek, PF-arkitektkontor AB,
Glumslöv
- Byggherre: Nord Mills
- Till- & ombyggnad: -
- Övrigt:

Planmagasinet 2012 (Foto: Malmö Museer)

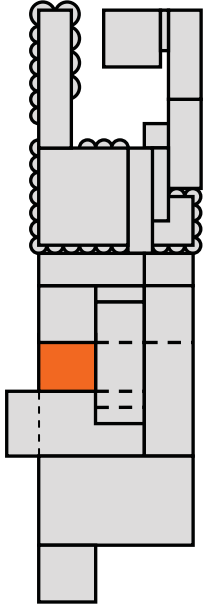
Funktion idag: Magasin
Ursprunglig funktion: Magasin
Byggnadsår: 1959
Uppförd av: Byggnadstekniska byrån, Sten Albrektsson & Gösta Waller (Civilingenjör)
Byggherre: -
Till- & ombyggnad: Nybyggnad av färdigvaruhantering (mot bassängkajen) 1987. Konstr. BEP, ritn: MAS
Förslag till ombyggnad 1990.

Övrigt:

3

Magasinet 2012 (foto: Malmö Museer)

Funktion idag: Gamla blanderiet

Ursprunglig funktion: Blandereri

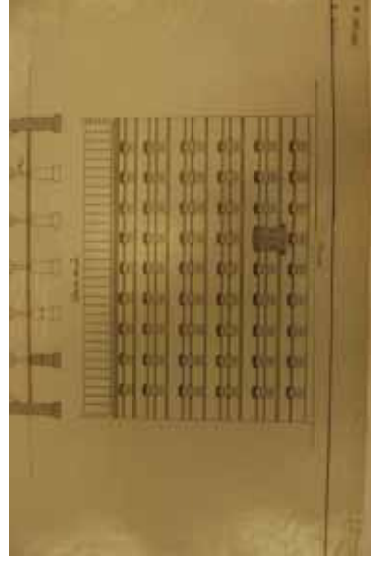
Byggnadsår: 1902

Uppförd av: -

Byggherre: -

Till- & ombyggnad: Förslag till ombyggnad, bl.a. igensättning av fönster och dörrar åt norr, 1990, för Nord Mills. Ark. MAS.

Övrigt: Endast fasaden mot Bassängkajen finns kvar av byggnaden.

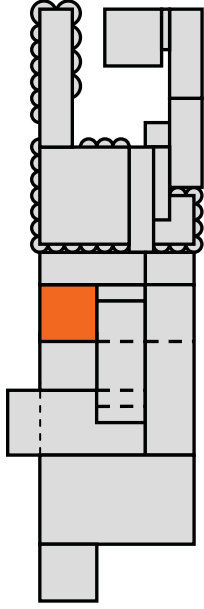
Ritn. över blanderiet. 1902 (Ritn: Malmö Stadsbyggnadskontors arkiv)

Gamla blanderiet t.h. och en tidigare magasinsbyggnad (idag rivet) t.v.
(Foto: Malmö Museer. Okänt årtal)

Byggnaden 2012 sedd från norr. (Foto: Malmö Museer)

Funktion idag:

Personalutrymmen, matsal

Ursprunglig funktion:

- Troligen 1941

Nybyggnadsår:
Uppförd av: Troligen AB Skånska Cementgjuteriet, ritad av KÅS, konstr. av Carl Olof Ohlsson

Byggherre:

Till- & ombyggnad:
- Ombyggnad av personaldelar 1992, Peter Söderberg byggnadsingenjör för Nord Mills.

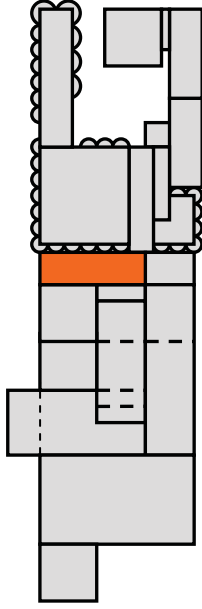
Kontorsutrymmen i befintlig Packningssal 3:e våning, 1980. Ellerströms byggnads AB, ark. Kayhan Kaya, för Kungsörnen AB.

Övrigt:

5

Byggnaden 2012 sedd från norr. (Foto: Malmö Museer)

Funktion idag: Mottagning/inlastning
Ursprunglig funktion: Utrymmet utgjordes tidigare av Matroskatan som delade kvarteret i två; kv. Triton och kv. Thetis

Nybyggnadsår: Troligen 1959
Uppförd av: -
Byggherre: -
Till- & ombyggnad: Tillbyggnad av spannmålsrenseri 1973, Stig Hemlin

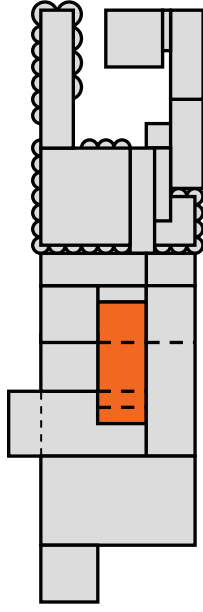
Höjning av befintligt tak 2002. Mats Guldstrand byggkonsult AB.

Övrigt:

6

Byggnaden 2012 sedd från norr. (Foto: Malmö Museer)

Funktion idag: Mjölssilo och nya blanderiet

Ursprunglig funktion: Mjölssilo och blanderi

Byggnadsår: Mjölssilo (väst) 1959

Nytt blanderi (öst) 1973

Uppförd av: Mjölssilo - Byggnadstekniska byrån, Sten Albrektsson & Gösta Waller (civilingenjör), ratad av SE

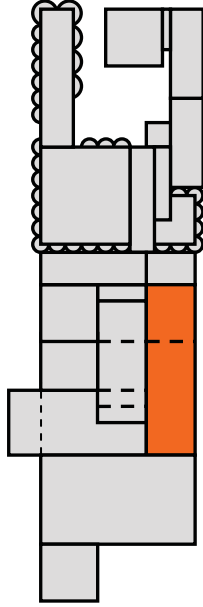
Byggherre: Nytt blanderi – Stig Thulin

Till- & ombyggnad: Kungsörnen AB

Övrigt: Fasadrenovering 2004. Ingeborg Kildetoft arkitekt, för Nord Mills.

Mjölssilon t.h. om silobatterierna. 2012 (Foto: Malmö Museer)

- Funktion idag: Kvarn
 Ursprunglig funktion: Kvarn
 Byggnadsår: Före 1914, eventuellt ca 1910.
 Uppförd av:
 Byggherre:
 Till- & ombyggnad: Nya foderbehållare i gamla kvarnen 1965.
 Skärmtak på södra sida 1974. Landsbygge AB, ark (SRL:s dotterbolag). Ark. Hansson, för Kungsörnen.
 Ny kvarn i östra delen 1977, ark. Kayhan Kaya, byggmästare Otto Ellerströms byggnads AB
 Utbyte av fönster (87st) 2000. Fedor Polacek, PF-arkitektkontor för Nord Mills

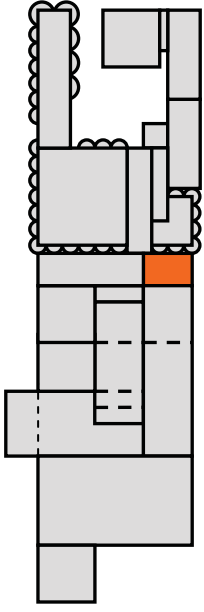
Övrigt:

Malmö valsikvarn. (Foto: Malmö Museer. Okänt årtal)

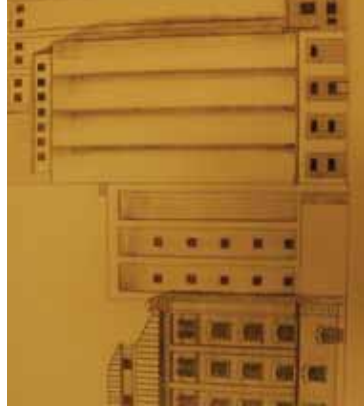

Valskvarnen 2012 (Foto: Malmö Museer)

Funktion idag: Renseri
 Ursprunglig funktion: Spannmålsrenseri
 Nybyggnadsår: 1973
 Uppförd av: Stig Thulin
 Byggherre: Kungörsören AB, Malmö stora valskvarn
 Till- & ombyggnad: Tillbyggnad av renseri 1974 (den nedre delen på sydsidan) Landsbygge AB (SRL:s dotterbolag), ark. Hansson

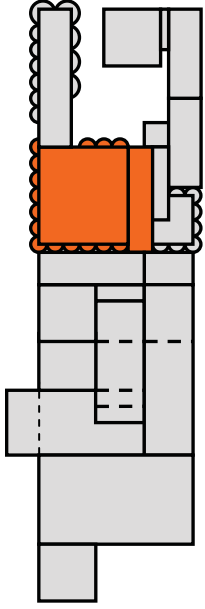
Övrigt:

(Ritm: Malmö Stadsbyggnadskontors arkiv. 1973)

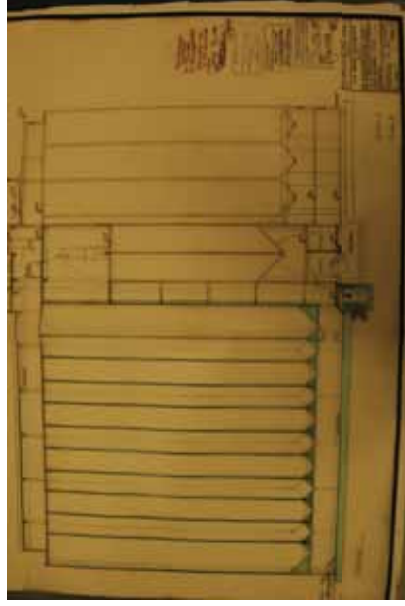

Byggnaden 2012 sedd från söder. (Foto: Malmö Museer)

Funktion idag: Silo
 Ursprunglig funktion: -
 Nybyggnadsår: 1960
 Uppförd av: AB Skånska cementgjuteriet. Ritad av L. Månsson, konstr. av O. Håkansson
 Byggherre: AB Kvarmintressenter Malmö
 Till- & ombyggnad: -

Övrigt:

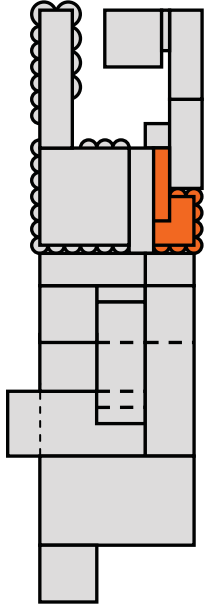
Ritrn. över silobatterierna från 1960. (Ritrn: Malmö Stadsbyggnadskontors arkiv)

Gamla kvarnen mot Bassängkajen där två av dagens silor ligger. Byggd 1881-1885 (vänstra delen), tillbyggd åt höger 1901. (Foto: Malmö Museer. Okänt årtal)

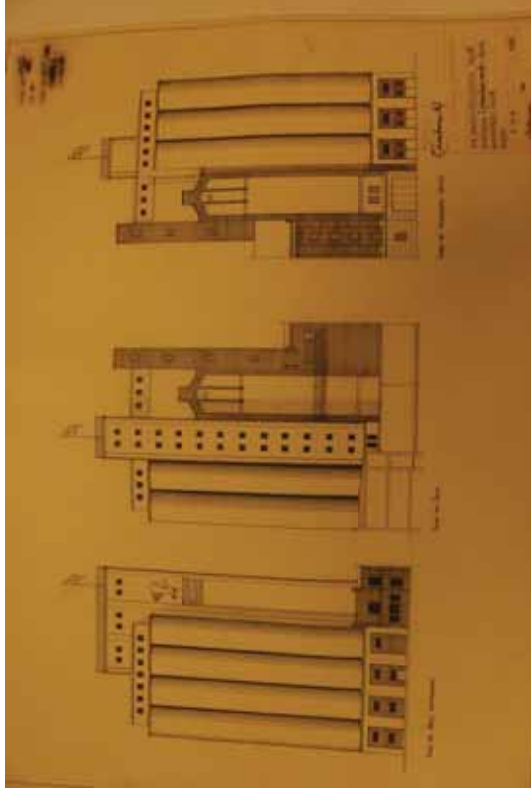

Silon 2012 sedd från norr. (Foto: Malmö Museer)

Funktion idag: Silor
 Ursprunglig funktion: Ibis.
 Nybyggnadsår: 1951 - 1952
 Uppförd av: AB Skånska Cementgjuteriet. Ritad av O. Håkansson (exteriör), Georg Nilsson och AT (interiör)
 Byggherre: AB Kvarnintressenter
 Till- & ombyggnad: 1968 tillbyggnad av skyddsrum, Stig Hemlin, för Kungsörnen AB

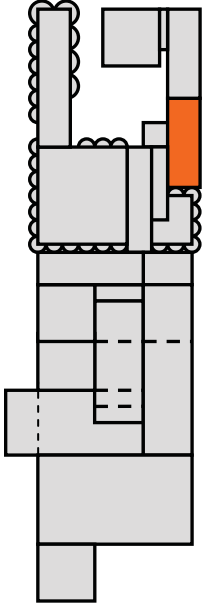
Övrigt: (Ritningar fr. 1951 visar att silorna står på 273 pålar)

(Ritn: Malmö Stadsbyggnadskontors arkiv. 1951)

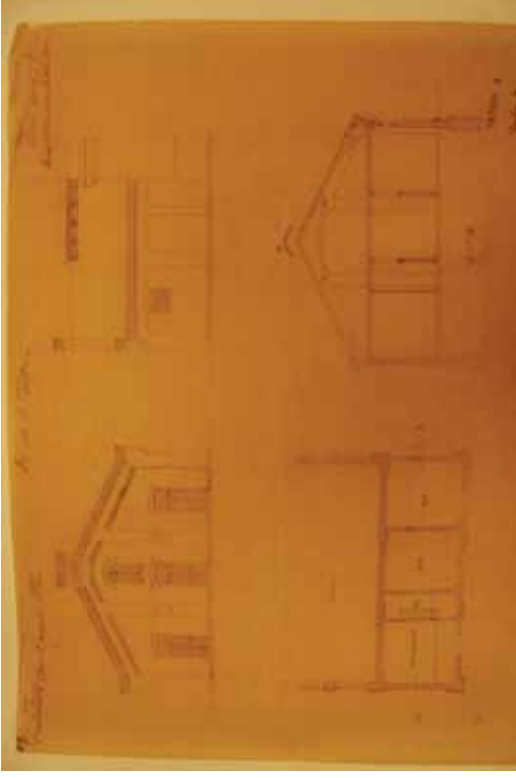

Byggnaden 2012 sedd från söder. (Foto: Malmö Museer)

Funktion idag: Labb och kontor
 Ursprunglig funktion: -
 Nybyggnadsår: -
 Uppförd av: AB Kvarnintressenter
 Byggherre: Andra våningen samt fasadändring 1958.
 Till- & ombyggnad: Tage Holm & F. Grut arkitekter

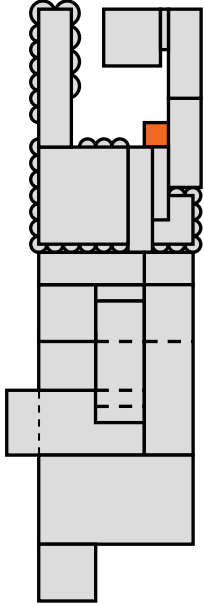
Övrigt:

Tidigare byggnad på platsen, byggd 1882 (Ritn: Malmö Stadsbyggnadskontors arkiv)

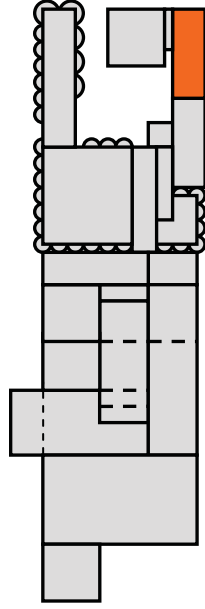

Byggnaden 2012, fasad mot söder. (Foto: Malmö Museer)

Funktion idag: Pannrum
Ursprunglig funktion: Pannrum
Nybyggnadsår: 1976
Uppförd av: Torteck byggprojektering AB. Ritad av Mauritz
Byggherre: AB Kvarnintressenter
Till- & ombyggnad: -

Övrigt:

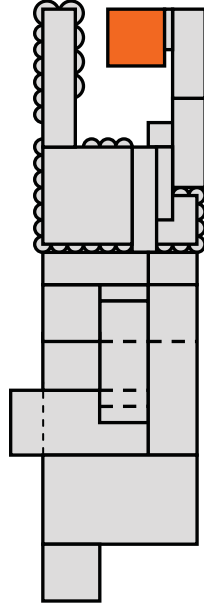
- Funktion idag: Kontor
 Ursprunglig funktion: Kontor
 Nybyggnadsår: 1882
 Uppförd av:
 Byggherre:
 Till- & ombyggnad: -
 - Ändringsritningar 1935, Ivan Wahlberg.
 - Andra våningen & fasadändring 1958, Tage Holm & F. Grut arkitekter
 - Ombyggnad av kontorslokaler, samt nya takkupor 1984. Agriconsult, ark och konst. MAB/JAC, för Kungsörmen AB
 - Igensättning av dörr med fönster på östra gaveln 2006. Skapa arkitekter
 Övrigt: Tillbyggd åt öst. När är oklart

Kontorsbyggnaden t.h. i bild. (Foto: Malmö Museer, okänt årtal)

Fasad mot söder 2012 (Foto: Malmö Museer)

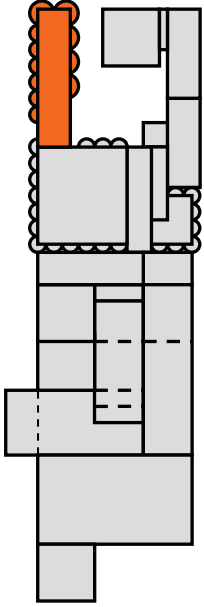

- Funktion idag: Urvecklingsbageri och "bageriskola"??
- Ursprunglig funktion: - 1986
- Nybyggnadsår: Agriconsult. Ritad av Fedor Polacek, PF
- Uppförd av: Arkitektkontor Nord Mills AB
- Byggherre: Förslag till passage 2007. Ingeborg Kildetoft
- Till- & ombyggnad: arkitekt, för Nord Mills.

Övrigt:

Byggnaden 2012 sedd från öster. (Foto: Malmö Museer)

Funktion idag: Spannmålssilo
 Ursprunglig funktion: Ibis.
 Nybyggnadsår: 1968
 Uppförd av: Landsbygge AB (SRL:s dotterbolag)
 Byggherre: Kungörsören AB
 Till- & ombyggnad: -

Övrigt:

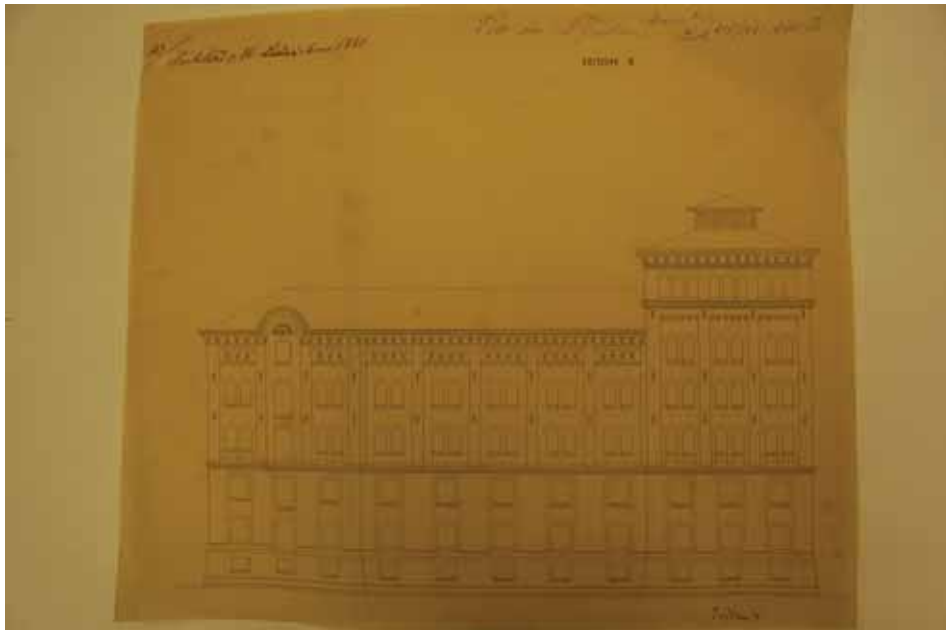
Byggnaden 2012 sedd från norr. (Foto: Malmö Museer)

Bilaga 3

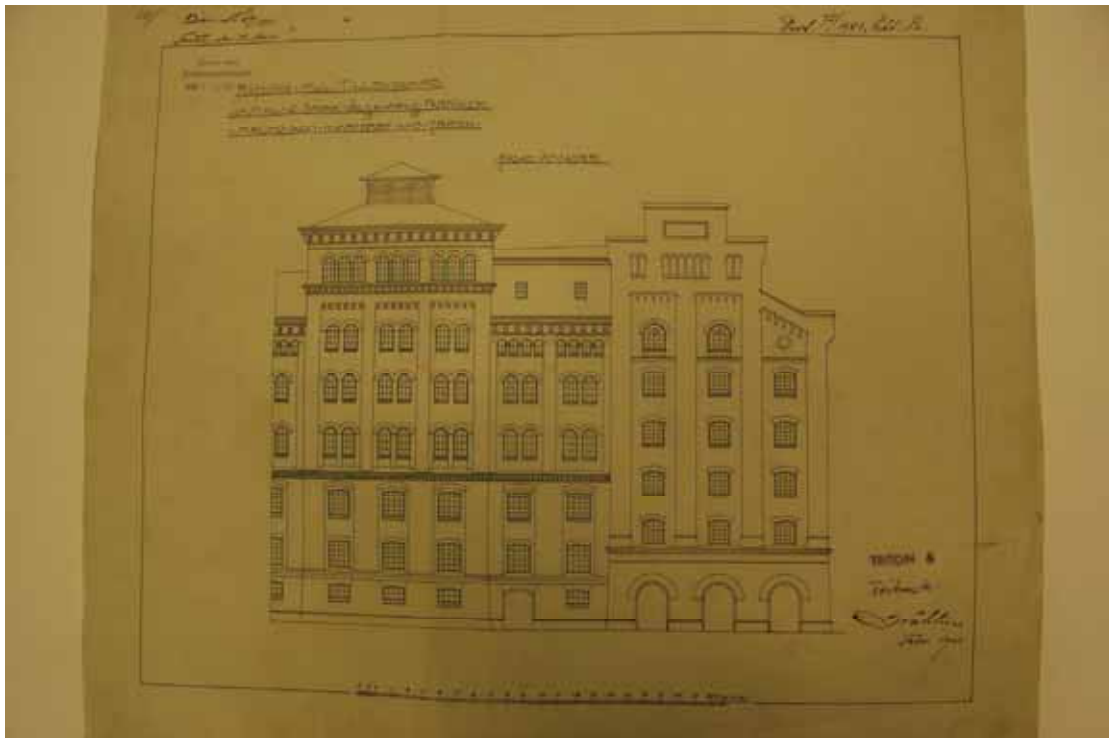
Bildbilaga

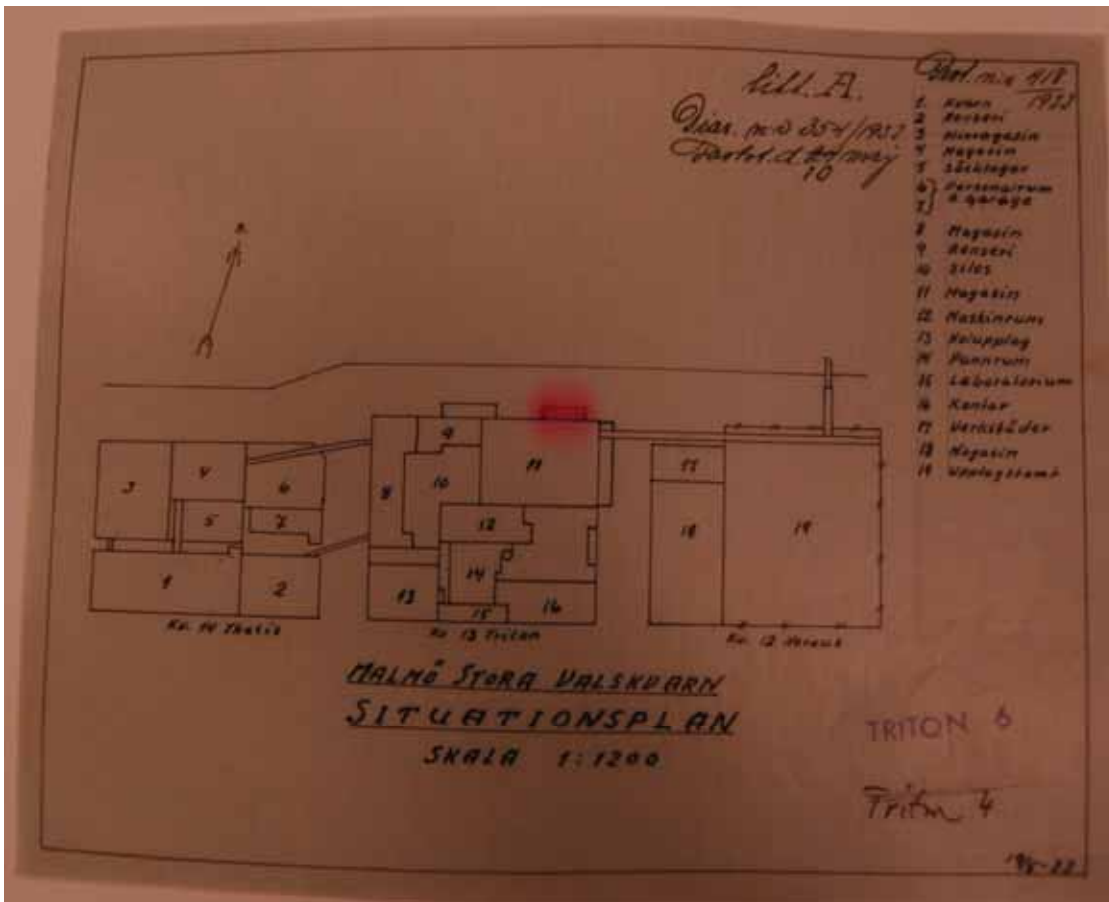
Interiör från kontorsbyggnaden (Foto: Malmö Museer, årtal okänt)

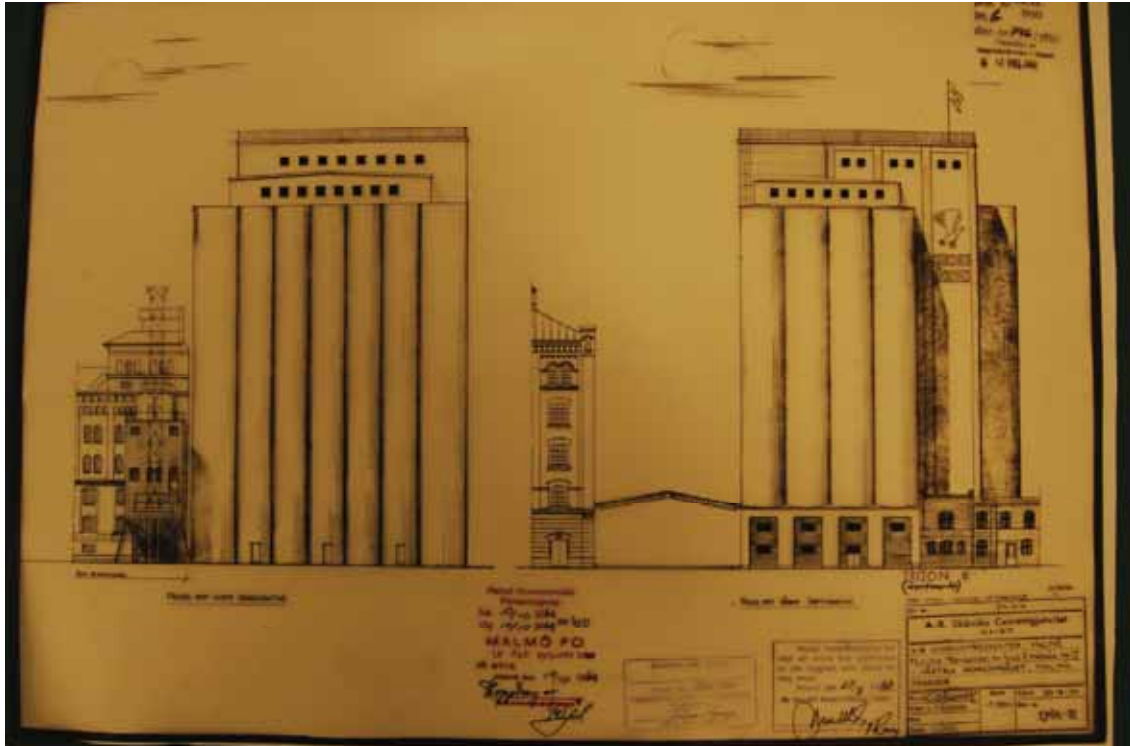
Ritning över gamla kvarnen mot Bassängkajen, 1881 (Ritn: Malmö Stadsbyggnadskontors arkiv)

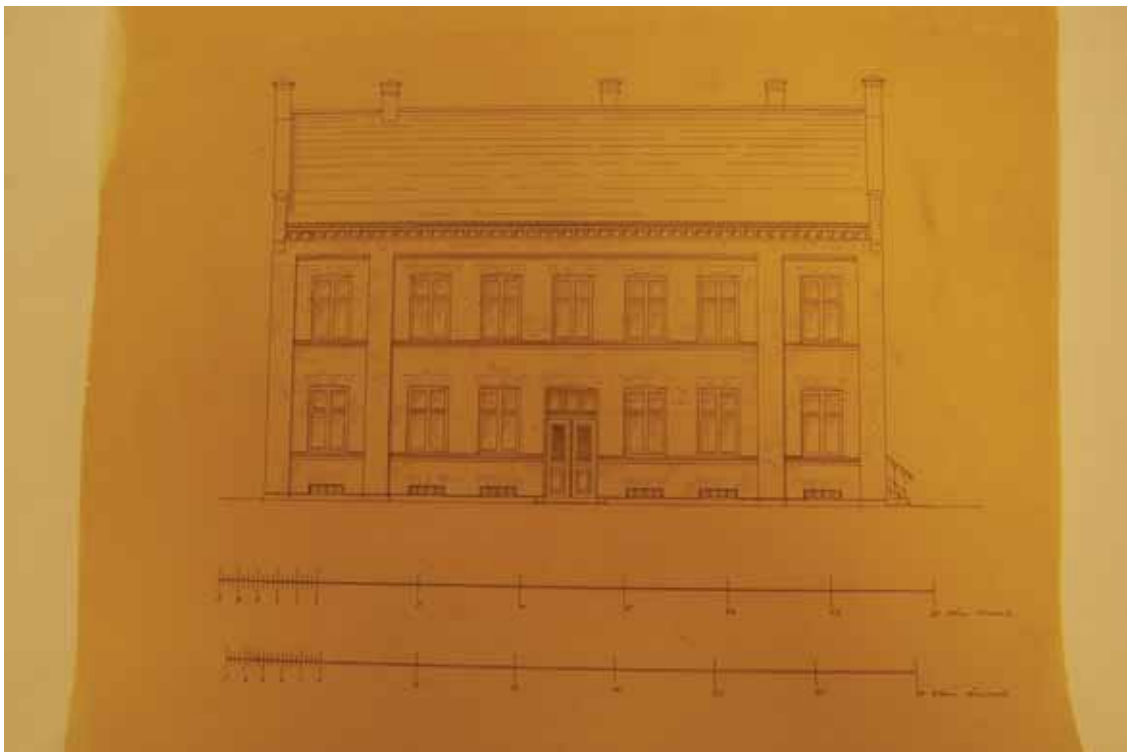
Tillbyggnad av gamla kvarnen mot Bassängkajen 1901 (Ritn: Malmö Stadsbyggnadskontors arkiv)

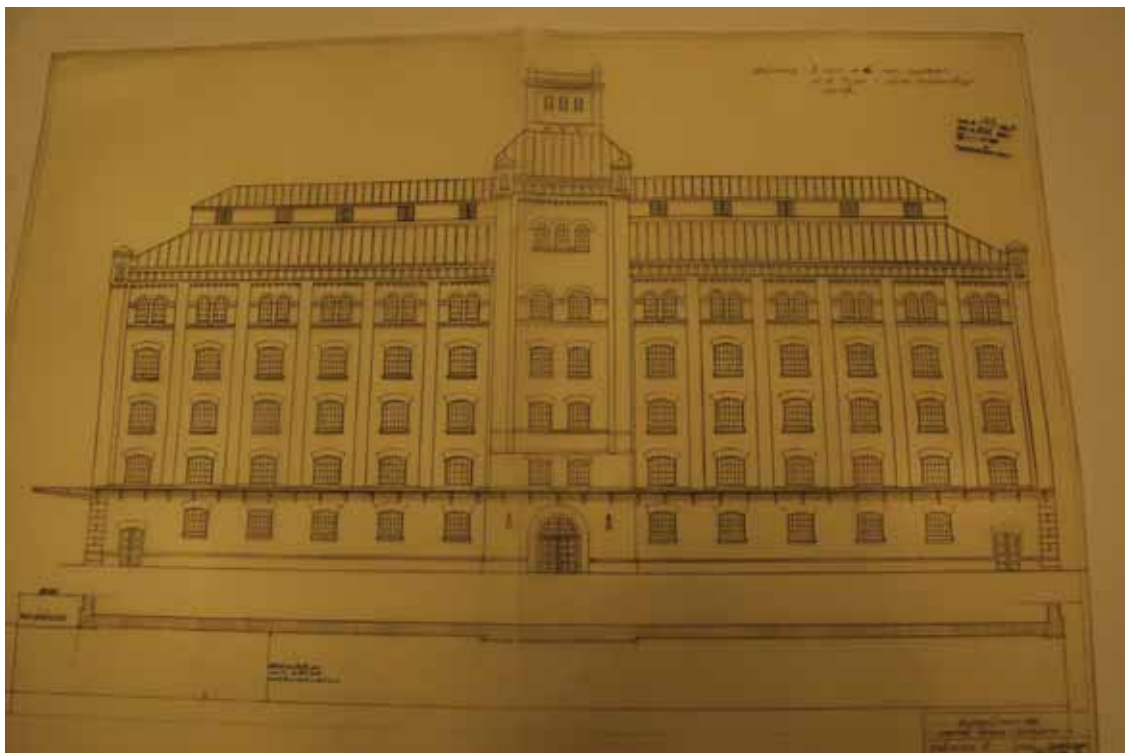
Situationsplan över kvarnen 1933 (Ritn: Malmö Stadsbyggnadskontors arkiv)

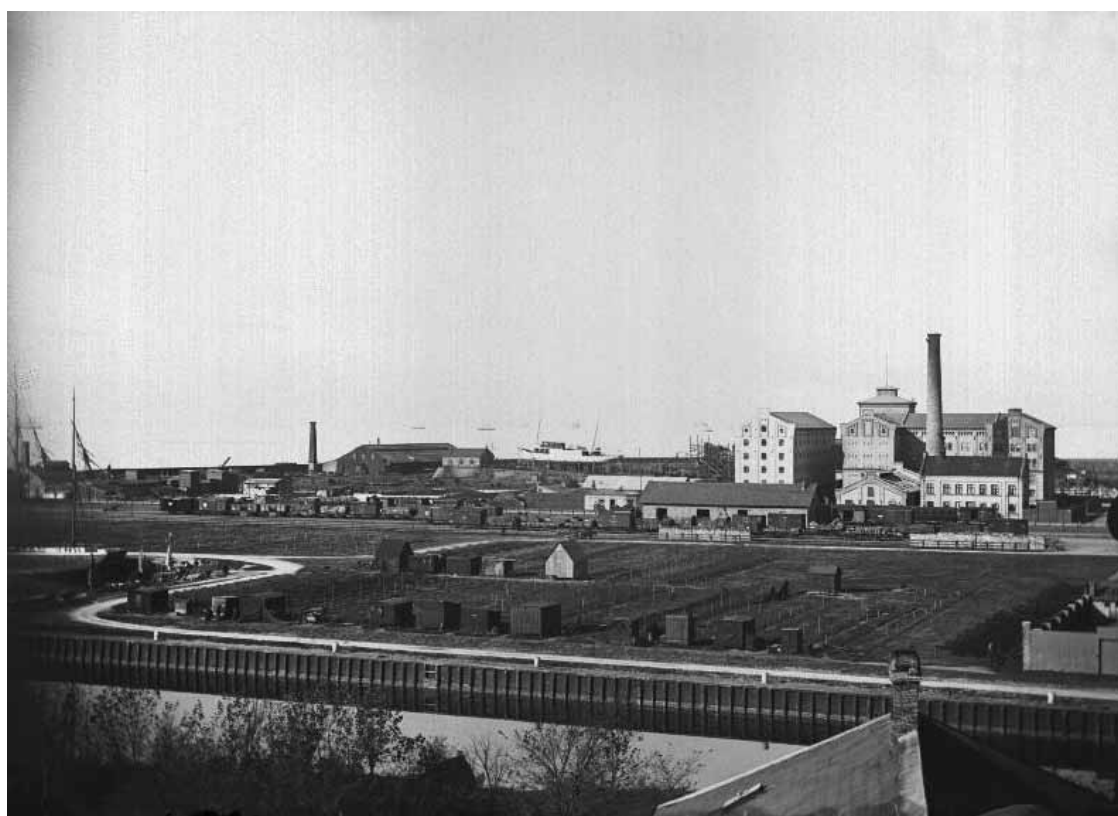
Ritning över silor mot Bassängkajen och Neptunigatan 1960. Här syns även delar av den gamla kvarnen till vänster. (Ritn: Malmö Stadsbyggnadskontors arkiv)

Ritn. över kontorsbyggnaden 1882 (Ritn: Malmö Stadsbyggnadskontors arkiv)

Ritning över skärmtak mot Neptunigatan 1968 (Ritn: Malmö Stadsbyggnadskontors arkiv)

Kvarnen, troligen vid sekelskiftet. Kvarnbyggnaden längs Neptunigatan är inte byggd än. (Foto: Malmö Museer, okänt årtal)

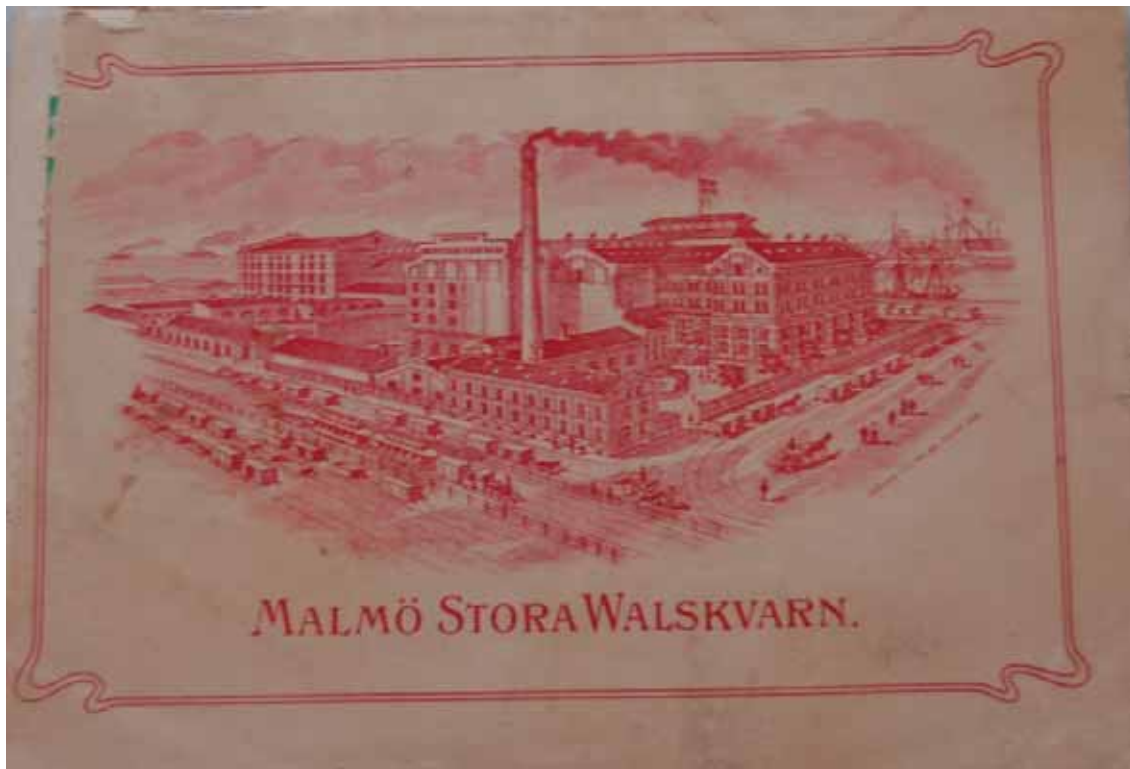
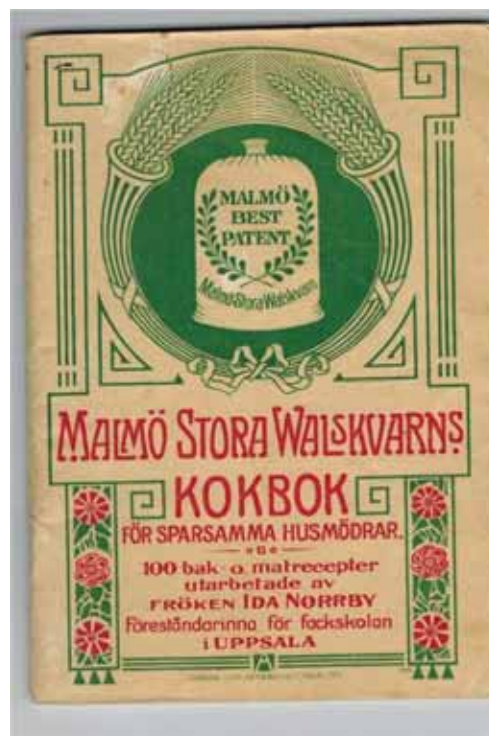

Bild ur kokboken "Malmö Stora Walskvarn kokbok för sparsamma husmödrar" från 1912 .

Kokboken "Malmö Stora Walskvarn kokbok för sparsamma husmödrar" från 1912 (Foto: Malmö Museer)

Kvarnen sedd från väster (Foto: Johanna Rylander/Malmö Museer)

Kvarnen sedd från nordost (Foto: Johanna Rylander/Malmö Museer)

Mjölutlastning för bulkbilar mot Neptunigatan (Foto: Johanna Rylander/Malmö Museer)

Mot Bassängkajen. I mitten syns en av anläggningens äldsta byggnader och t.h. en tågagn dragen av traktor. (Foto: Johanna Rylander/Malmö Museer)

Spannmålsintag i byggnad nummer 6 (Foto: Johanna Rylander/Malmö Museer)

Båt vid bassängkajen (Foto: Olga Schlyter/Malmö Museer 2012)

Bulkbil vid Neptunigatan (Foto: Olga Schlyter/Malmö Museer 2012)

Siktmaskiner och kvarnar i kvarnbyggnaden.

(Foto: Olga Schlyter/Malmö Museer).

Transportrör mellan siktar och kvarn i kvarnbyggnaden.

(Foto: Johanna Rylander/Malmö Museer)

Förpackningsmaskin (Foto: Johanna Rylander/Malmö Museer)

(Foto: Johanna Rylander/Malmö Museer)

Pallager i kvarnen (Foto: Johanna Rylander/Malmö Museer)

Utvecklingsbageri (Foto: Johanna Rylander/Malmö Museer)